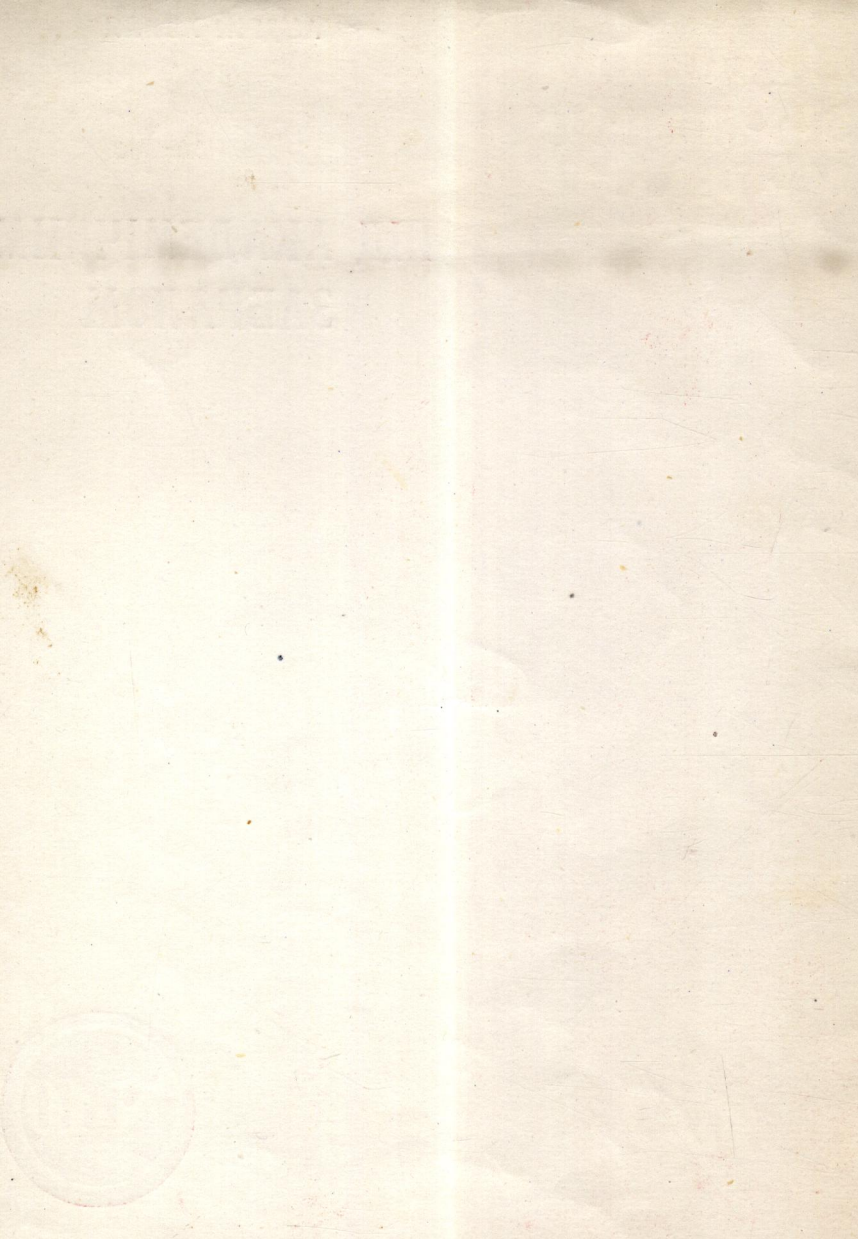

АНДРІЙ ХВИЛЯ

8350
ОТЕКА
ЛОВИК
АІНИ

ПІД АКАДЕМІЧНИМ
ЗАБРАЛОМ

БІБЛІОТЕКА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

АНДРІЙ ХВІЮЛЯ

ПІД АКАДЕМІЧНИМ ЗАБРАЛОМ

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
1979

1922-23

RECEIVED BY THE LIBRARY OF THE NATIONAL ARCHIVES

06
10

БІБЛІОТЕКА „БІЛЬШОВИК УКРАЇНИ“, № 10

Видання в Літньому Українському
Лекторському Центрі
Української літератури
Лекторський Центр

АНДРІЙ ХВИЛЯ

ПІД АКАДЕМІЧНИМ ЗАБРАЛОМ

837с

письмо
Т.усер 1958 637с

41344/10

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

1929

0003 жарт 388 44 лив 388 44 тілелотр

329.181+8(c)У(09)

Ш5(2-У4)-3 + ШУ(2У4) А. Сербенов

+ ТЗ(2У4)У-36

Бібліографічний опис цього видання
вміщено в „Літопису Українського
Друку“, „Картковому репертуарі“ та
інших покажчиках Української Книж-
кової Палати

8350
2420

I

Були часи... недавні. Академик С. О. Єфремов брався допомагати формувати міністерство гетьмана Скоропадського¹⁾). Того останнього українського гетьмана, що... згадувати не треба. Пам'ятають його всі. Їздив він по спинах селянських, їздив до Вільгельма II... Словом, їздив, поїхав і вже більше не вернеться.

Згадуємо ми це не для того, щоб зробити академикові С. О. Єфремову особисту прикрість та заподіяти образу.

Ні, ні!

Ми знаємо, чого хоче академик С. О. Єфремов, а він знає, чого хочемо ми. Словом, знаємо... і на цьому можна було б ставити крапку.

Але... не можна. Бо розказати треба широким робітничо-селянським масам, як академик С. О. Єфремов за роки ці простояв непохитно на своїх старих позиціях і невтомно працює... проти революції.

¹⁾ Павло Христюк — „Замітки і матеріали до історії української революції 1917 — 1920 р.р.“ Т. III, стор. 10 — 11.

Він, що ненавидів навіть Центральну Раду за її „лівизну“, — усіма фібрами своєї істоти ненавидить революційне суспільство, радянську владу.

Але в ті часи серед української інтелігенції було багато випадків ворожого ставлення до диктатури пролетаріату, до комуністів.

Минули часи, і багато, багато прихильників націоналістичної України вернули на інші шляхи, спалили старих божків і стали до роботи — на нашому більшовицькому ґрунті.

Довелося зробити переоцінку своїх історичних цінностей і час від часу все більше усвідомлювати ту просту істину, що дійсно будується Радянська Україна.

І знали ми, що процес цього одужання певних шарів української інтелігенції буде йти повільно. А тому багатьом з учорашніх наших політичних ворогів не згадували минулого, бо певні були, що історія повільно переробить їхні погляди.

Цей процес іде вперед. Хоч спостерігаємо ми в ньому в певних групах рецидиви вчорашнього і хитання назад до старих позицій, але з кожним роком маємо поступ вперед.

Ми навіть не так уже й дивувались би, прочитавши спогади Андрія Ніковського¹⁾ про те, як три мушкетери — А. Ніковський, С. Єфремов і

¹⁾ „Хутір Чорного Мина“ — збірник „Стебницький“, Видавн. „Слово“.

П. Я. Стебницький, колишній міністр освіти гетьмана Скоропадського, в 1919 році, влітку, повтікавши на хутір, вели розмови про минуле, про майбутнє. Не це сьогоднішня тема, хоч розмови ці, майже стенографічно записані Андрієм Ніковським, у розробці питання про течії думок серед ворогів пролетаріату — дуже цікаві і заслуговують на увагу історика.

Там вони тужили, що революція „вже потоптала“ їх „індивідуальності“, що вихор революції стирає все, і, як євреї в стародавні часи „на ріках Вавилонських“, плакали над немилим сьогоднішнім днем. Там вони, вбачаючи в пролетарській революції загибель національних здобутків українського народу, збиралися скласти ... „ніби Декамерон“ українського громадського руху“. А до його за „епіграф узяти слова запорожця Коржа: „нашого насіння ніхто не викоренить“.

Славетний Боккачіо кинув у тодішнє суспільство XIV сторіччя „Декамерон“ — у формі оповідань семи прекрасних дам і трьох кавалерів вищого світу, що втекли від чуми. Ми ні на хвилину не маємо сумніву, що гетьманський міністр освіти П. Стебницький, його однодумці С. Єфремов і А. Ніковський дивилися на революцію, як на дійсну чуму.

Ні час, ні події історії громадянської війни не змінили скажено-ворожого ставлення С. Єфремова до Радянської України.

Нам не треба робити в цій справі якихось припущень, бо перед нашими очима лежить надзвичайний „літературний“ документ.

В 1923 році, 7 березня, академик С. Єфремов до четвертого лляпцизького видання своєї „Історії українського письменства“ в словах „од автора“ знову виклав символ своєї політичної віри і в обличчя молодой соціалістичной Української республіки кинув болото.

Характеризуючи, за яких, на його думку, часів виходила книжка, С. Єфремов пише :

„По-друге, книга друкувалася на чужині, без авторської коректи й догляду,—цим і пояснюється та сила друкарських помилок, за які автор може тільки перепросити словами письменника з часів Великої Руїни XVII в.:

„Не дивуйся, читальнику, тим помилкам, котрі ся в тій книзі знайдуть, бо тая книга такого часу робилася, в котрій більш єсьмо утікали і на смерть, нежेलі на книгу тую поглядали ; ні єдиного їмі покоя плоть наша, но во всім скорбяще : вніуду брані, внутрьуду страхи (І. Галятовський).

Гадаю, що цих слів досить, щоб схарактеризувати обставини, за яких доводилося думати про видання...”

Спочатку може скластися вражіння про те, що академик Єфремов не стільки говорить про

теперішній стан Радянської України, як про часи громадянської війни 1917—20 р.р., коли йому дійсно приходилося „утікати і на смерть, нежेलі на книгу тую поглядати“. Інакше й не могло бути, бо стояв академик С. Єфремов в часи громадянської війни в таборі активної української контр-революції.

Ні, не про ці часи писав С. Єфремов. Писав він про 1923 рік на Радянській Україні:

„Надії 1917 року на вільне існування й розвиток письменства одцвілися дуже хутко й одсунулися кудись у далечінь туманну, і з теперішнього місця здаються якимись химерними мріями, якими жили ми хіба в недобрій пам'яті 80-х чи 90-х роках минулого століття. Ціла низка письменників наших примовкла й не озивається, або ж ніякого не має способу на те, щоб голоси їхні доходили до читача. Зв'язок між письменником і читачем, гірше — між письменством і тими, хто живого прагне слова й звук задовольняти з його свою духову спрагу — порвався. Химерний випадок, примха, щаслива чи нещаслива okazія тепер ще більше важить у долі нашої книжки, ніж коли-будь бувало це за попередніх часів...“

Безумовно, академик С. Єфремов мав рацію писати про відцвітання своїх надій 1917 року.

Іншого й не могло бути. Прибічник гетьмана, він пережив руїну своїх сподівань і не бачив на обріях можливого повороту днів 1918 року. Але академик цим не обмежується. Він на голову нашої республіки виливає бруд і час існування Радянської України переносить в добу Валуєва і Олександра III, коли про українську мову, культуру, народ — казали: „не было, нет і не будет“.

„Настала знов цензура“ — плаче С. Єфремов, і додає... „саме, здається иноді, існування культури поставлено під загрозу під наскоками безтрадиційної некультурности“.

А як же — „безтрадиційна некультурність“. Ні від кого було приймати, шановний пане академику, культурних традицій і тільки після цього в білих „культурних“ рукавичках робити революцію.

Пролетаріят зробив инакше, він спочатку розбив політичне панування буржуазії, вигнав її і заходився біля господарського й культурного будівництва своєї республіки. І даремно академик Єфремов так голосив над українською культурою в 1923 році. Даремно він паплюжив республіку в Академії, якої він перебував членом. Даремно. Бо ніколи українська культура так нерозквітала, як зараз. Та це не перешкоджало С. Єфремову порівнювати стан української культури за часів радянської влади з диким свавіллям царських жандарів.

Робив це академик Єфремов цілком послідовно. Бо вже в 1927 році він розглядав українське письменство, як базу, де скупчаться сили проти пролетаріату, проти соціалістичної України.

„Саме історія письменства—то власне історія боротьби вільного, не вважаючи на всякі кайдани, людського слова за панування в житті, за право в кожен куточок того життя зазірати й пускати всюди ясний промінь світла і свідомости. І навіть розіп'яте слово скільки завдавало смертельних ударів гнобителям і до ганебного стовпа прикутий Дефое навіки тріумфує над переможцями на часинку...

Історія саме українського письменства скільки прикладів дає на цю непобориму живого слова силу, перед якою не змогли кінець-кінцем встояти вінценосні деспоти з усією їх потужною системою людовладства“.

Для гетьманського прибічника С. Єфремова диктатура пролетаріату була тим злом, проти якого повинно було скористати розвиток української культури, літератури. Академик С. Єфремов був і є певний того, що українська культура, література буде використана проти пролетаріату як могутня зброя.

Бо Радянська Україна—то гнобитель української літератури. І наш історик літератури переконаний, що від натиску сил, що зорганізуються

на літературному терені, не встоїть диктатура пролетаріату, а сам Єфремов, як колись знаменитий англійський письменник Дефое на початку XVIII сторіччя, прикутий до ганебного стовпа за свої літературні виступи,—буде закиданий квітами народу і переможе... ненависних більшовиків.

Але цього мало. Єфремов не сподівається, склавши руки. Він дає своїм однодумцям директиву :

„...перервана останніми роками нитка розвитку в нашому письменстві знов знайдеться кінцями своїми й знов на одну складеться цілість, у якій наші „брани повні“ часи за один тільки стануть маленький і мало помітний епізод. І треба спільними заходитись силами коло того, щоб цей епізод зайняв хутчий справжнє своє місце“...¹⁾.

Наскочив ненависний бідняцький люд, розтрошив мрії академіка Єфремова і розгортає роботу далі. А академик кличе своїх однодумців до пня української літератури і пророкує, що Радянська Україна в історії українського народу — то лише один неприємний „маленький і мало-помітний епізод“.

¹⁾ Сергій Єфремов — „Історія українського письменства“. Видання четверте, том 1, Ляйпцізьке видання 1924 р.— „од автора“ стор. 6 — 8.

Терпіли, ще потерпимо, і знову поверне Україна на старі шляхи, бо... Дефое, а в розумінні пана С. Єфремова український націоналізм,— буде переможцем.

Наш славетний академик не звертає особливої уваги на життя України. Він вірний своїм ідеям, він закоханий у свою ненависть до робітничо-селянських мас. Він високо несе прапор цієї ненависти, він оберігає любов до тих, хто йшов проти революції. І згадки про „світлу“ пам'ять цих людей чатують дороговказом у тяжкі для його дні.

Академик перегортає сторінки вчорашньої історії і в житті, в політичній діяльності гетьманського міністра освіти П. Стебницького знаходить для себе нові сили на нову боротьбу:

„Останніми роками Петро Януарович вимучився багато і на безхліб'ї й на холоді: як і усі ми, тягав на своїх старих плечах пайки, мав чорні, порепані од роботи руки, тхнуло від його димом, бо сидів у „курній“ хаті. Але його обличчя все частіше осявалося внутрішнім світом і все більш лірична, ніжна сторона у його вдачі горувала над колишньою суворістю й одлюдкуватістю. Він не нарікав по-обивательському, а просто, без фраз і поз, приймав усе на свої груди, як громадянин. Він мав змогу кудись виїхати, щоб пересидіти

лихоліття або спокійно віку доживати, але одкидав усі спокуси: він міг упасти під вагою життя, але тікати од його, але податись під його тиском, показати йому тил — ні за що... І виснажений до краю, він упав, та не подався й сміливо до останньої хвилини дивився у вічі невідомому. У Лесі України єсть чудовий образ стародавнього лицаря: подоланий, під п'ятою переможця, він усе ж твердо промовляє: „убий, не здамся“. Кожного разу ставав мені перед очима цей образ, коли я дивився на подоланого життям, але незломного і тому й нездоланого Петра Януаровича. І жаль хав за серце, що не можна було обставити самотню старість цієї вищого калібра людини тим піклуванням, на яке вона своїм життям заслужила.

Жаліти тепер пізно. Але не пізно згадати між діячами нашого давнього і недавнього минулого таку характерну постать небіжчика; не пізно віддати йому належну шану; не пізно ствердити, що коли ми маємо змогу щось робити тепер та якісь перспективи розгортати на майбутнє, то цілком завдячуємо це їм — отим лицарям минулого, в гурті яких чільне місце належить П. Я. Стебницькому¹⁾.

¹⁾ С. Єфремов — „Лицар нездоланий“. Збірник — „Стебницький“. Вид. „Слово“, 1926 р., стор. 17 — 18.

Нема й не було для академіка С. Єфремова революції. Нема й не було Радянської України. Єсть лише саме прокляте лихоліття, що страшною примарою і важким тягаром - ярмом впало на плечі його вірного товариша Стебницького. І в спогадах своїх академік Єфремов, як досвідчений політичний ворог пролетаріату, оповідаючи про гетьманського міністра, виставляє його, як символ непобороного більшовизмом лицаря націоналізму.

Дивіться на цього прекрасного хороброго Петра Януаровича, до чого тільки його не довело більшовицьке лихоліття. І в холодку він побував, і на плечах свої пайки носив, і руки його, поповичеві, порепались від роботи і навіть в „курній“ хаті бідолаха сидів — але не здав, не здався більшовикам.

Він мав стільки внутрішньої сили, що навіть устояв перед „спокусою виїхати кудись і пересидіти лихоліття“.

Ти йому хоч що, а він: „бий — не здамся“, як той лицар Лесі Українки. Дивіться ви, що здолані більшовизмом, коли б у вас була хоч крапля лицарства „Петра Януаровича“ — не була б такою Україна.

Але й не це головне в думках нашого пана академіка. Головне в тім, що на думку С. Єфремова

„... коли ми маємо змогу щось робити тепер та якісь перспективи розгортати на май-

бутне, то цілком завдячуємо це їм — отим лицарям минулого, в гурті яких чільне місце належить П. Я. Стебницькому“.

Академик Української Радянської Академії Наук цілком одверто підкреслює, хто дав можливість розгортати наукову роботу на Україні. Не думайте, що то революція, радянська влада, робітництво, селянська біднота, що тисячами гинули за нову соціалістичну Україну, — привели Україну до сьогоднішнього стану. Не армії трудящих, що в роки 17—20 грудьми відбивали ворога, поклали підвалини і створили умови для розквіту господарства й культури України. Ні, ні! Не вони це зробили. На думку академіка С. Єфремова, — зробили це „лицарі минулого, в гурті яких чільне місце належить П. Стебницькому“.

Так перед широким загалом трудящих у 1926 році академик С. Єфремов має нахабство стверджувати, що досягнення й перспективи культурно-національного розвитку України беруть свій початок навіть з кабінету міністрів пана гетьмана Скоропадського та його „лицаря“ нездоланого“, міністра народньої освіти П. Стебницького.

Будьте „нездоланими лицарями“ — ось мораль академіка Єфремова на дев'ятому році пролетарської революції.

А через рік — справа стала далеко ширша. Мова йшла вже не про мертвих. В даному разі П. Стебницький був використаний як певне гасло.

Мова пішла про надзвичайну тему, що й сьогодні стоїть перед нами і завтра не зійде з денного порядку.

Мова пішла про хліб. В 1927 році, з нагоди сімдесятих роковин життя та п'ятдесятих роковин наукової діяльності академіка Дмитра Івановича Багалія, був складений Українською Академією Наук ювілейний збірник. Збірник цей вийшов з апробації того ж таки академіка Єфремова і академіка Кримського.

Ми не будемо говорити про увесь збірник. Скажемо лише про статтю Єфремова, що має глибоке політичне значіння і продовжує стару лінію нашого академіка.

Вирішив наш „радянський“ академік порушити „проблему голоду в українському письменстві“. Сама по собі ця тема надзвичайно цікава і варта уваги. Бо в наших умовах, коли немає пана та капіталіста й біля керма державного управління стоїть робітник, треба зробити все, щоб найскорше зліквідувати спадщину старого — нашу некультурність, нашу неграмотність, наше дикунство. А його у нас ще дуже багато. І кожному, а академікові про це слід було б добре знати. Та він таки добре знає... Але з цього знання робить інші висновки. Отже, в статті

„Без хліба“ Єфремов розглянув питання про те, як в українській літературі освітлена проблема голоду в нашому українському селі.

Спочатку дивує до певної міри композиція матеріалів, якими статтю свою ілюструє С. Єфремов. Згадується про всіх новіших письменників українських, від Котляревського починаючи, а про нашу сучасну радянську літературу згадки немає.

Ми могли б припустити, що академик розглядає проблему голоду в минулому дореволюційному українському селі, а його сьогодні обходить. Але коли ми звернемо увагу на висновки і певні політичні узагальнення, що виникають з усього матеріалу статті „Без хліба“,—то стане нам ясно, в чім справа. Згадавши відоме :

„Ты знаешь край, где все обильем дышит,
Где реки льются чище серебра...“ —

де в панському ледячому уявленні Україна,—це якийсь самородючий край, де немає людського горя, а лише раювання ясне небо, дівочі співи і квіти для вінків,—автор зразу ж підходить до основного питання своєї теми.

„Та хто б, згаданих теревенів слухаючи, подумав, що цей „рай світа“, оця „красная и всякими благами изобиловавшая земля“, „край, где все обильем дышит“, оця невичерпана, здавалося, скарбниця усяких благ земних —

періодично, з досить навіть невеличкими інтервалами, голодує, що голод дуже звичайним буває гостем на цих ланах розкішних та нищих родючих?

А тимчасом справді так було, так і по сей день тягнеться: вже на наших очах, п'ять років тому, Україна видержала звичайний пароксизм голодної пропасниці¹⁾.

Отже, можемо сподіватися, що академик розгорне цю тему і ми почуємо від його — чому ж таки й зараз, на „наших очах“, п'ять років тому, Україна тряслася в лихоманці, бо тисячі народу мерли голодною смертю, бо пишні, родючі ниви українських степів вкрилися чорними килимами і під спекою сонця загинула остання надія хлібороба.

Але даремні наші сподівання. Академик згадав про сучасне для того, щоб підкреслити, що революція безсила побороти голод.

Як було, так і є. Був голод, є голод — ось суть думки автора „Без хліба“. Зовсім инакше дивиться він на Захід.

„Останні десятиліття Західня, напр., Європа вже майже не знала, що таке голод, як масове соціальне лихо, тимчасом, як Схід,—

¹⁾ С. О. Єфремов — „Без хліба“, стор. 53 — 54. Ювілейний збірник.

не той навіть глибокий Схід азійський, а європейський Схід, величезна просторінь колишньої тюрми народів — по давньому періодично, через кожний, приблизно, десяток років терпить од неврожаю, гине од голоду, видає незчислені жертви неситому цареві голодові¹⁾.

Багата, культурна, щаслива Європа, не знає вона голоду. А ми й сьогодні голодуємо. Пан Єфремов забув, що голод 1921 року був приготований усією попередньою системою господарювання дореволюційної Росії. Академик забув, що за останні десятиріччя, коли в Європі були недороди, вони йшли на руку руським, українським і польським магнатам, бо вони за високу ціну спроваджували збіжжя на закордонний ринок і за рахунок голодного існування нашого селянина, робітника, набивали собі кешені.

Зовсім не згадується про те, що за останні роки ця культурна, буржуазна Європа руйнувала наше господарство війною, інтервенцією, блокадою і що зараз вона продовжує цю політику.

Наш „європеець“ зовсім якось забуває, що панство не було зацікавлене в загальному культурному піднесенні нашого селянства, що воно його душило і тримало на дні напівдикого, некультурного становища.

¹⁾ С. О. Єфремов — „Без хліба“. Ювілейний збірник стор. 54.

Першим обов'язком робітничо - селянських мас, що творили революцію, було винищити, викорчувати той старий лад, що культивував у країні нашій голод, безпросвітні злидні.

І коли в 1921 році на голови робітників і селян, що вийшли переможцями в боротьбі зі своїми віковичними ворогами, вдарив голод,— то був він нащадком не революції, а контр-революції. Наші поля розпростерлися неорані, наші лиця чорніли від голоду, на вулицях міст вмирали без шматка хліба, бо руїна була велика, бо „культурна“ „сита“ Європа в саме серце наше кидала бомби, пускала міни, висаджувала десанти і стояла за спиною Врангелів, Денікіних, Колчаків, Петлюр.

Про це не згадає автор статті. Він навіть якось не помітив, що, згадуючи слова Шевченка з „Княжни“:

„Гуляє князь, гуляють гості,
Ревуть палати на помості,
А голод стогне на селі...

... Люди гинуть,
Лютує голод в Україні,
Лютує в княжому селі”,—

він проти волі своєї, того не бажаючи, сказав словами Шевченка велику правду. Дійсно, коли Україна 1921 року стогнала в корчах від

голоду, за кордоном „гуляли князі“ і сподівались, що кістлява рука голоду здушить горлянку революції і покладе її в могилу. А стогнала Україна від голоду в 1921 році тому, що століттями пани гуляли.

Єфремов революції не згадує, її, наче, не було. А як була — то лихоліття. Бо нічого вона не дала нашому селянству. Нічого вона не дала трудящим.

„Панство справляє пікнік на лоні природи. Жваві балачки, шелест листя, щебетання пташок, дзенькіт пляшок, виделок, ножів, тарілок. По всьому тілі розлита така хороша ніжна втома по третій чарці густого, міцного лікеру; у грудях дзвенить щось, якесь м'яке, тепле, добре чуття; не хочеться ні рухатись, ні говорити, — хочеться тільки щасливо радісно усміхатись“.

Так характеризує панство Єфремов, надаючи йому досить таки багато сентименталізму гоголівських Афанасія Івановича і Пульхерії Івановни.

Він підійшов до цієї характеристики, як просвітянин. Він забув, або навіть не міг зрозуміти, що в передвоєнній і передреволюційній лихоманці пани магнати-капіталісти мислили зовсім без усяких сентиментів і їхньої роботи зовсім не можна було б характеризувати словами: „м'яке“, „тепле“, „добре“, „щасливе“, „радісне“.

Але не ставлячи між сьогоднішнім і вчорашнім днем межі, Єфремов накидає на обличчя нашої республіки тінь, що в очах певних кіл нашого суспільства не відрізнятиме політики панів від політики радвлади.

„...І до останнього часу наші письменники не переставали нагадувати про ненормальність, аномалію того ладу, за якого продуцент хліба насущного сам живе без хліба, свій піт і свою кривавицю віддаючи розкошникам світу сього. Перед нами пройшли причини та наслідки такої аномалії. Посуха чи повідь, мороз чи спека — ці стихійні лиха, що „бог посилає“ — дають сигнал до лиха іншого, якого вже й на бога скинути не можна. Виступають чисто соціальні чинники, які й доводять до краю зло стихійне. А продуцент, виробник, безпорадний проти стихій маючи проти них єдину зброю в формі молебствування, ще більш безпорадний стоїть перед соціальною стороною непереможного лиха. Безмежна експлоатація в формі чи то простого, грубого забирання наслідків праці, чи витонченої, але лицемірної філантропії — йде слідом за стихійними причинами. Малоземелля та культурна відсталість, і ціла низка соціально-політичних обставин довершують справу“¹⁾.

¹⁾ С. О. Єфремов. „Без хліба“. Ювілейний збірник, стор. 71—72.

Єфремов „проти“ попів. Він навіть „недоброзичливо“ висловлюється про глитаїв. Словом — академик за бідноту...

Тільки... маленьке тільки... Забув він хоч трішечки з нашої нової, революційної літератури згадати про проблему голоду і показати дійсне обличчя глитаю, що виступав проти бідноти, реготав з її голодної смерти і сподівався, що голод передушить усіх, хто підтримував революцію.

Про Котляревського, Шевченка, Франка, Панааса Мирного, Квітку, Чернявського, Грінченка, Винниченка, Коцюбинського, Василя Стефаника сумлінно згадав Єфремов. Але перелякався він згадати про сучасних наших радянських письменників, що виростили в куряві революції із часів героїчної боротьби пролетаріату й вписали блискучі сторінки в літературу нашу українську. Куди ділися вони з поля зору академіка?

Де Микола Куліш? Чому Єфремов забув про його невмирущі „97“? Аджеж тут Микола Куліш записав у пантеоні радянської літератури героїчні дні боротьби революції з голодом, з ворогом куркулем, з контр-революцією.

Незаможник Копистка — це збірна людина. Це тисячі незаможників, що не знали втоми і компромісу в боротьбі з класовим ворогом. Вони вимирають з голоду, але прапор боротьби не падає з їх рук. Питання боротьби за хліб у революції, це питання класової боротьби. Куркулі, що роз-

гортають боротьбу з Кописткою та його товаришами незаможниками, найкраща ілюстрація до цього. І хоч в своїй п'єсі „97“ М. Куліш блискуче вивів проблему голоду в новому світлі нашої епохи, Єфремов про це не сказав ані слова. Краще промовчати. Бо інакше буде порушено загальну єфремівську лінію і тоді не можна буде улюлюкати на Радянську Україну й натякати досить незавуальовано про те, що в голоді українського селянства винні більшовики.

Потрібно було Єфремову довести, що українське село голодало і голодує тепер. Справа тут, мовляв, не тільки в „стихійних причинах“, а справа стоїть далеко глибше і вся вона залежить від „соціально - політичних обставин“.

Отже дивіться, яка дородна, повнокровна, багата, пишна й славна Західня Європа. Вона не знає голоду, вона має врожай, вона сита, вона не боїться посухи. А Україна некультурна, голодна, боса, обдерта, і не має виходу, нема просвіту. І до всього, справу довершує соціально - політичний устрій, „соціально - політичні обставини“ — цеб - то диктатура більшовизму. Словом... більшовики винні в усьому.

Наш академик не випадково так поділив розгляд літератури української. Він зробив це, як бачимо, навмисно. Розглянувши всіх корифеїв української літератури, — він „забув“ згадати про революційну радянську літературу сьогодні. Роз-

глядаючи українську літературу дожовтневу, де справа йде про боротьбу селянства за хліб в умовах панування магнатів і царсько-поліцейського режиму, академик відмовився від розгляду „97“, „Комуни в степах“, „Бур'яна“. Бо коли б він пішов дорогою такого розгляду, він був би примушений сказати одверто, що радянська влада в цій боротьбі допомагає селянству так, як не допомагала і не може допомогти жодна в світі навіть „європейська“ буржуазна влада. Він примушений був би на основі нашої пореволюційної творчості української літератури дати певну аналіз класової структури нашого українського села. Він був би примушений розглянути рух організації с.-г. комун, колективів, артілей, того нового могутнього руху, що принесла його революція на село і з кожним днем зміцнює його позиції. Він, нарешті, повинен був би зазначити, що в боротьбі за хліб для мільйонів селянства пролетарська держава руйнує залишки старих традицій і несе перемогу над нашою некультурністю, темнотою.

Аналізуючи так, на цій дорозі він зустрів би кулішівського Копистку, і той би йому зразу ж сказав, що на питання ці у совітської влади „революція готова“, а здійснять її мільйони селянської бідноти й середняків.

Але тоді академик Єфремов повинен був би піти сам проти себе, цеб-то піти проти своєї

класи — української буржуазії, щоб - то на десятому році Жовтня кінчати політичним самогубством і пірвати свої виплекані й викохані ідеї про буржуазну Україну.

Академик цією дорогою не пішов. Про радянську літературу він не згадав, про позитивну роль диктатури пролетаріату в боротьбі за хліб він не сказав ані слова.

Але він зробив навпаки. Він натякнув, що „соціально - політичні умови“ на Україні довершують справу збільшення обставин, що ведуть неминуче до голоду.

Екс - вице - президент Української Академії Наук просто пішов шляхом наклепів і одвертого заклику до селянства проти радянської влади.

„Мужик наш голодує на родючих, проте вбогих нивах своїх, щоб світовий паразитизм розкошував по райських віллах та інших великопанських захистках, дзвонив золотом за столами в Монте-Карло, пишався вродою та вбранням по всяких „водах“ і курортах, усіх світових утіх та розкошів заживаючи“¹⁾.

Відомо ж, що своїх панів, капіталістів, світових паразитів, ми повиганяли. І коли ще тепер наш дядько голодує, то це тому, що не так давно на шиї його було багато паразитів, що працею своєю він годував пана, купця, поліцая,

¹⁾ С. О. Єфремов — „Без хліба“. Ювілейний збірник, стор. 79

що від його відбирали останню копійку не для того, щоб дати йому культуру, освіту, а, навпаки, кидали його в помийну яму.

Відомо й те, що за часів громадянської війни ці вигнані пани, капіталісти, поліцаї кілька разів пробували повертати назад на Україну і кожен раз дерли шкіру з нашого селянина. В одній з таких навал, за часів гетьманщини — академик наш брав досить активну участь. Брався формувати міністерство гетьманське, бігав до німецького командування, аж поки йому не сказали, що вже запізно. Про це ми не чуємо тепер ані слова. А по суті це теж була проблема голоду, бо Україну тоді лишали без хліба.

Зате ми бачимо, як швидко розвертає автор „Без хліба“ свій наступ.

Характеризуючи стан селянства, він вважає, що воно йде...

„... до здичавіння, до вчинків розпачу або одчайдушного отупіння, до безпросвітньої блуканини в невилазних нетрях суперечностей сучасного ладу. І все це на розгляд та освітлювання, як художній матеріал, брало наше письменство. Для його була це вже не проблема хліба насущного, або, принаймні, не самого хліба, а далеко ширша й глибша — проблема людського взагалі існування та нормального розвитку нашого народу на його землі,

проблема його європеїзування з того, принаймні, боку, щоб хронічний голод перестав бути таким звичайним гостем на родючих ланах та нивах України. Українське письменство і цю проблему поставило на повен зріст і дало, скільки снаги та спромоги було, і її розв'язання. Доводилося, певна річ, вирішати цю проблему в зв'язку і в залежності від загального становища народніх мас, політичного, соціального та економічного. Доводилося брати життя народу в його цілому, не ізолюючи, а, навпаки, нав'язуючи до купи те, що в житті міцно між собою переплутано і зв'язано органічно“.

Отже з уст досить авторитетного мужа з табору українського націоналізму маємо характеристику нашого сьогодні як „невилазних нетрів суперечностей сучасного ладу“. І в цих невилазних нетрях селянство наше, на думку академіка, доходить до „одчайдушного отупіння“, до „безпросвітньої блуканини“.

І дає він директиву боротися з голодом, пам'ятаючи, що перемога можлива лише тоді, коли в боротьбі цій нові письменницькі сили організовуватимуть маси не тільки проти стихійних явищ природи, але водночас і в найбільшій мірі пам'ятатимуть, що боротьба ця залежить і тісно зв'язана з „політичним, соціальним та економічним“ станом українського народу.

Цю думку, висунуту і обґрунтовану в згадуваній передмові до видання історії української літератури, Єфремов в кінці статті „Без хліба“ формулює так :

„І скільки голод не від самих стихійних причин залежить, скільки й людської сюди приточено сили, яка то сприяє, то заважає необмежному царюванню цього одвічного ворога людини,— то вага письменства в боротьбі з ним набирає величезного значіння“.

Під мантиєю академічного розгляду цієї проблеми в нашому письменстві маємо явну, досить таки мало приховану спробу паплюжити Радянську Україну, що „сприяє“ „необмежному царюванню цього одвічного ворога людини“.

А до цього маємо заклик до молодой української літератури піти в наступ проти... Радянської України...

Але академик Єфремов хоче виступати не тільки в справах розвитку письменства. Він бажав і бажає скерувати розвиток української науки шляхами антирадянськими.

За останні роки академик Єфремов був віце-президентом Української Академії Наук.

Ми не будемо тут розвивати ясної для всіх думки про велике значіння Української Академії Наук для розвитку соціалістичної України. Хіба не ясно, що установа ця має стати дійсним сер-

цем наукової думки Радянської України? Республіка Радянська, зміцнюючи матеріальну базу Української Академії Наук, що витікає зі зросту бюджету Академії за останні три роки майже в чотири рази, тільки так підходила й підходить до визначення ролі й місця цієї установи в загальній системі будівництва Радянської України.

Академія в усіх галузях культурно - господарського життя нашої країни повинна виявити свій науковий і авторитетний голос не тільки що до історичного минулого, але й в організації нашого господарства, підвищення загальної культури, розвою усіх секторів господарства.

Академія Наук Радянської України не може перетворюватись в архів, чи археологічну комісію.

Вивчаючи минуле нашої країни, так занедбане і сплюндроване за часів національних утисків, що століттями душило розвиток України, Академія повинна водночас жити сьогоднішнім днем.

Як нерозривно зв'язані господарство даної країни з загальнокультурним рівнем її народу, так і Українська Академія Наук не може відривати своєї роботи в справі культури, в справі історії — від питань господарства. Консолідація робітничо - селянської України повинна знайти свій відгук у стінах Української Академії Наук і підняти її на вищий щабель тої загальнореспубліканської роботи, що її вона має розгортати.

Одначе за останні роки такої визначної роботи в Українській Академії Наук ми не мали.

Було це тому, що на чолі Академії Наук довгий час сиділи люди, або одверто вороже настроєні проти радянської влади, або політикани, які фактично вели антирадянську роботу.

III

„Комуніст“ (10 червня 1928 р.), характеризуючи стан і роботу Всеукраїнської Академії Наук, цілком правдиво каже :

„Під поглядом нашого культурно - національного будівництва так само доводиться констатувати, що ВУАН з її дотеперішнім керівництвом не виправдала покладених на неї надій.

Всі звикли дивитися на ВУАН, як на вогнище української культури. Насправді ж цього, як виявилось з аналізу роботи керівних органів ВУАН, нема. Ми справді серед провідних кіл ВУАН, що гуртувалися навколо старої президії, маємо блок консервативних українських елементів з російськими реакційними науковими колами“.

І дійсно. Хіба невідомо, як на президента Всеукраїнської Академії Наук в 1922 р. обрали одвертого контр - революціонера М. Василенка?

Все це нашому молодому революційному суспільству відомо досить докладно, бо всі ми боліємо за те, що так довго розвиток такої установи, як Всеукраїнська Академія Наук, ішов манівцями і так гостро хоробливо.

Замість дійсної консолідації наукових сил Радянської і Західньої України на основі великих історичних перспектив, що їх поставила перед українськими вченими революція в усіх галузях, замість звязків із світовими вченими і мобілізації їх уваги навколо розквіту науки українського народу, що після століть національної неволі виходить на світову арену, бачили ми разуче для всіх нас щось інше.

Всеукраїнська Академія Наук ставала ареною, де одверто ворожі нам люди консолідували свої сили для боротьби проти Радянської України в ім'я „єдиної неделімої“, або в ім'я буржуазної України.

Немов би той паралітик, вона такою роботою певних провідних кіл ставала нездатною до бойового життя нашої епохи і чужою пориванням нашого суспільства. Це не було випадково. Це цілком закономірно відбивало політичні погляди певних, досить визначних груп академиків.

„Поруч цілої низки видатних наукових діячів, що завоювали вже собі місце і на світовому науковому терені, в академії маємо

й активних політичних працівників колишніх антирадянських партій, що й нині намагаються в свою наукову й науково-громадську роботу перенести політичну боротьбу“.

Зрозуміло, що не в інтересах Єфремових, Кримських було наближати Всеукраїнську Академію Наук до завдань нашого часу.

Люди, що ставили на карту життя своє в боротьбі з Радянською Україною, зрозуміло, не могли йти на допомогу в організації і піднесенні господарства й культури.

Вони робили все, аби оточити свою роботу від суспільства мурами, а за цими мурами робити свою „незалежну наукову роботу“, відірвану від нашого життя, від його потреб.

Це формально. А по суті, збираючи своїх однопольовців, кожен ватажок, що був настроєний антирадянськи, використовував поле наукової роботи для антирадянської роботи. На прикладі Єфремова ми довели це.

Коли Наркомос України обслідував роботу ВУАН, то в наслідок цього комісія відзначила:

„1) що коло уваги Академії обмежувалось круговідом старих українських діячів; і не було зроблено заходів до притягнення на академічну діяльність молодших українських наукових сил, як тих, що працюють по наукових закладах Радянської України, так і поза її теренами, зокрема в Західній Україні; 2) що

надто мало пригягнено до Академії українських наукових робітників з галузи природничих та технічних наук, а це вело до відриву Академії від усього обсягу питань природи й замиканню науки в вузьке коло питань суто-українських, питань мовних, етнографічних то - що¹⁾.

3 травня цього року в Академії відбувалися перевибори президії. На голову зборів перевиборних обрано академіка Вернадського, колишнього гетьманського президента Академії.

А на кандидата неодмінного секретаря знову обрано академіка Кримського, що своєю роботою безумовно сприяв такому віддаленню роботи Академії від завдань, що стоять перед Радянською Україною. Політиканство, політичне лицемірство Кримського відоме всім. Мав він звичай клястися в вірності Радянській Україні, комуністичній партії, Червоній армії, а в той же час вести потроху роботу проти тих, в вірності яким він клявся.

Така політика не сприяла розвитку дійсно радянської Всеукраїнської Академії Наук. Навпаки, це штовхало її в ще більший закуток протиріч, у закуток ізоляції від нашого суспільства.

Зрозуміло, чому колегія Наркомосвіти, заслухавши доповідь про стан Всеукраїнської Академії

¹⁾ „Комуніст“ 10 червня 1928 р., „Обслід. ВУАН“.

Наук та перевибори, що відбулися 3 травня, визнала „за неможливе затвердити кандидатуру академіка А. Ю. Кримського на посаду неодмінного секретаря Всеукраїнської Академії Наук“.

Така постанова відповідала потребам зросту Академії і настроям переважної більшості академіків. Це довели найближчі дні.

Не тільки наукові кола Радянської України зустріли це рішення з задоволенням. До нього приєдналися й такі відомі вчені Західньої України, як академик К. О. Студинський.

Беручи участь у перевиборах президії Всеукраїнської Академії, він в той же день, 3 травня, під заголовком „За Українську Академію Наук“ написав велику кореспонденцію на Західню Україну. В цій кореспонденції він приєднувався до висновків комісії Наркомосвіти про стан Всеукраїнської Академії Наук.

... „Академія не стала осередком всеукраїнського наукового руху, не пригорнула на постійну штатну академічну діяльність наукових діячів з-поза Києва, ані з-поза кордону, з Галичини, Волини, Закарпатської Землі, Буковини і т. п., а оточила себе російськими ученими, так що в національному складі Академії, на загальне число 84 академіків, більшість була не українська, та що серед україн-

ців - академиків (із 39) тільки 20 писало українською мовою¹⁾.

Вміщуючи цю кореспонденцію академіка Студинського, ундо-фашистівське „Діло“ дало до неї досить інтересну примітку. Не погоджуючись з думками академіка Студинського, редакція „Діло“, між иншим, пише:

... „Накінець важко нам зрозуміти й таке явище, що такі старі українці і наукові укр. діячі, як академик Єфремов і ак. Кримський могли стати аж такими завзятими приклонниками московського засилля в Академії. Все це справи загадочні та дуже незрозумілі“.

Наймити польського фашизму роблять здивований вигляд: як це так могло статися, щоб такі корифеї українства, як Єфремов і Кримський, ішли на спілку з російськими реакційними чорносотенними елементами.

Вони „забули“, що в історії української контр-революції випадки такого союзу не перші. Коли справа йде про боротьбу з революцією, з диктатурою пролетаріату, то національна контр-революція ладна з'єднатися не то що з чужою національною контр-революцією, вона згодна звязати свою долю хоча-б з чортом, аби тільки розбити революційний пролетаріат. Історія Центральної Ради, гатьманщини довела це.

1) „Діло“, ч. 105.

І нічого немає дивного, коли в боротьбі з політикою радвлади реакційні українські елементи звязують свою долю з російськими чорносотенцями.

Але цей удар, що його зазнав український реакційний елемент від кореспонденції академіка Студинського, ундо - фашистівському „Діло“ не доподоби. Тому вона ставить на подіях, що відбувалися на Радянській Україні, тінь підозріння і вважає, що „справи загадочні та дуже незрозумілі“.

Інакше й бути не може. Другої примітки в ундо - фашистівському органі ми й не сподівалися.

Помийниця польсько - українського фашизму, якою є газета „Діло“, иншої лінії вести не може. Їй треба інформувати маси таким чином, щоб на Західній Україні складалося вражіння, що на Радянській Україні розвиток української культури душать, що навкруги все мертво, що на Україні Радянській слова українського сказати не можна.

А тут знаний усіма академик Студинський дає зовсім протилежну інформацію. Він розказує громадянству Західньої України, як радянська влада сприяє розвиткові наукової думки і зокрема Української Академії Наук. Він викриває ганебну політику академиків Єфремова й Кримського, що йдуть на спілку з російським чорносотенством і організовують наступ проти політики Радянської України.

Для „Діло“ і політики польських блюдолизів це ж конфуз.

І тому організатори брудних наклепів на Радянську Україну до кореспонденції академіка Студинського роблять примітку, що простою зрозумілою мовою значить: не вірте, громадяни Західньої України, академікові Студинському — він бреше. Але довести таке твердження навіть для „Діла“ було занадто тяженько. І ось на допомогу ундо-фашистській помийниці „Діло“, що організовує похід української контр-революції на Радянську Україну, виступає академик С. О. Єфремов.

Він, академик Всеукраїнської Академії Наук, вирушає на підтримку тверджень „Діло“, що своєю приміткою кинуло тінь на кореспонденцію академіка Студинського.

З Києва в 1928 році академик посилає відповідь академікові Студинському й Лівобічному, що фактично лише поглиблював думки кореспонденції Студинського. Посилає академик Єфремов цю відповідь в редакцію „Діло“. У відповіді своїй під назвою „Про двох лицарів. Одного під забралом, другого так“ — академик Єфремов обливає помями наклепів поважного вченого Західньої України Студинського ¹⁾, а його кореспонденцію, що відповідає дійсності, вважає за брехню.

¹⁾ „Діло“, ч. 163.

Наш „шляхетний“ академик спочатку статті навіть вагається :

„Чи підіймати... лицарську рукавичку“... бо на його думку „від неї тхне, від неї дуже тхне“... це так Єфремов характеризує статтю академіка Студинського. Він вагається : „Нарешті зважися : якусь годину можна вже перетерпіти, заткнувши щільно носа в додаток... Отже — зати-каю носа...“

Так виставляє перед буржуазною Європою, перед українсько - польським фашизмом якість інформації Студинського академик Єфремов. І далі, наш академик просто починає ганебно брехати і робити наклеп :

„На жаль, не можу піти їхнім слідом (цеб-то слідом Студинського — А. Х.): помічень у пресі про академію взагалі не було ніяких, до урядових даних доступу не маю, а документи... вони мають нехорошу звичку фатально спізнюватись і появляються в „Українській Старовині“, або „Нашому Минулому“ років хіба за тридцять, коли й кісточки наші з вами, о благородні лицарі, давно в землі зотліють“.

З виглядом наївної людини, що нічого не знає, нічого не чула й не читала, Єфремов брутально бреше на весь світ і паплюжить Радянську Україну.

Як видно з документів обсліду Академії Наук комісією Наркомосу УСРР, висновки обсліду і самі матеріяли доводили до широкого відому членів Академії Наук. Ці матеріяли фігурували кілька разів на широких обговореннях у різних комісіях і в Академії Наук і в Наркомосвіті. Отже розмови про те, що матеріяли обсліду, про які повідомляв К. Студинський, академиків Єфремову невідомі, є звичайнісінька брехня, якої вживає кешеньковий злодій, коли його хапають за руку.

Нарешті всі ці матеріяли обсліду Української Академії Наук з ґрунтовно умотивованою постановою Наркомосвіти УСРР були опубліковані в нашій пресі (10 червня, газ. „Комуніст“), чому ж все таки академик Єфремов говорить, що „помічень у пресі про академію взагалі не було ніяких...“?

Нічим иншим, як бажанням активно підтримати наступ ундо-фашистівської навали на СРСР, пояснити це не можна. Твердження нашої преси, підтримане академиком Студинським, що в Академії Наук є великодержавні російські чорносотенні елементи, що, ідучи на унію з українськими консерваторами типу Єфремова, ведуть боротьбу проти правдивої національної політики Радянської України,— Єфремов пробує відкинути:

„І взагалі треба сказати, що національної боротьби ніколи не було в Академії: тут

робили національну роботу, а не говорили, чи то змагались за неї“.

Дійсно. Правдиво сказано. Повільно українські консерватори, типу Єфремова, зміцнювали свою спілку з російськими реакціонерами і сподівалися зробити „національну роботу“— для російської і для української буржуазії— зробити на Україні Академію Наук незалежною від Радянської України і скористати їй в боротьбі проти Радянської України.

Не вийшло. Розлетілося. І на зруйнованих мріях про зміцнення Української Академії Наук, як антирадянської фортеці, академик Єфремов в розпачі:

„Ясно нарешті і це, може, найгірше, що є поганого в оцій взагалі не з найкращих історій— не доросли ми до Академії, коли таке, так і таким тоном можемо про неї говорити. Не доросли навіть до того, щоб до великої справи не плутати дрібненьких рахуночків, на які тільки здатна буває душа „видом мала и не бессмертная“, і здійсмаємо патріотичний галас там, де слід було б заховати хоч дрібку національного і просто людського достоїнства¹⁾).

Увірвалося... була сподіванка зробити Українську Академію Наук форпостом націоналістич-

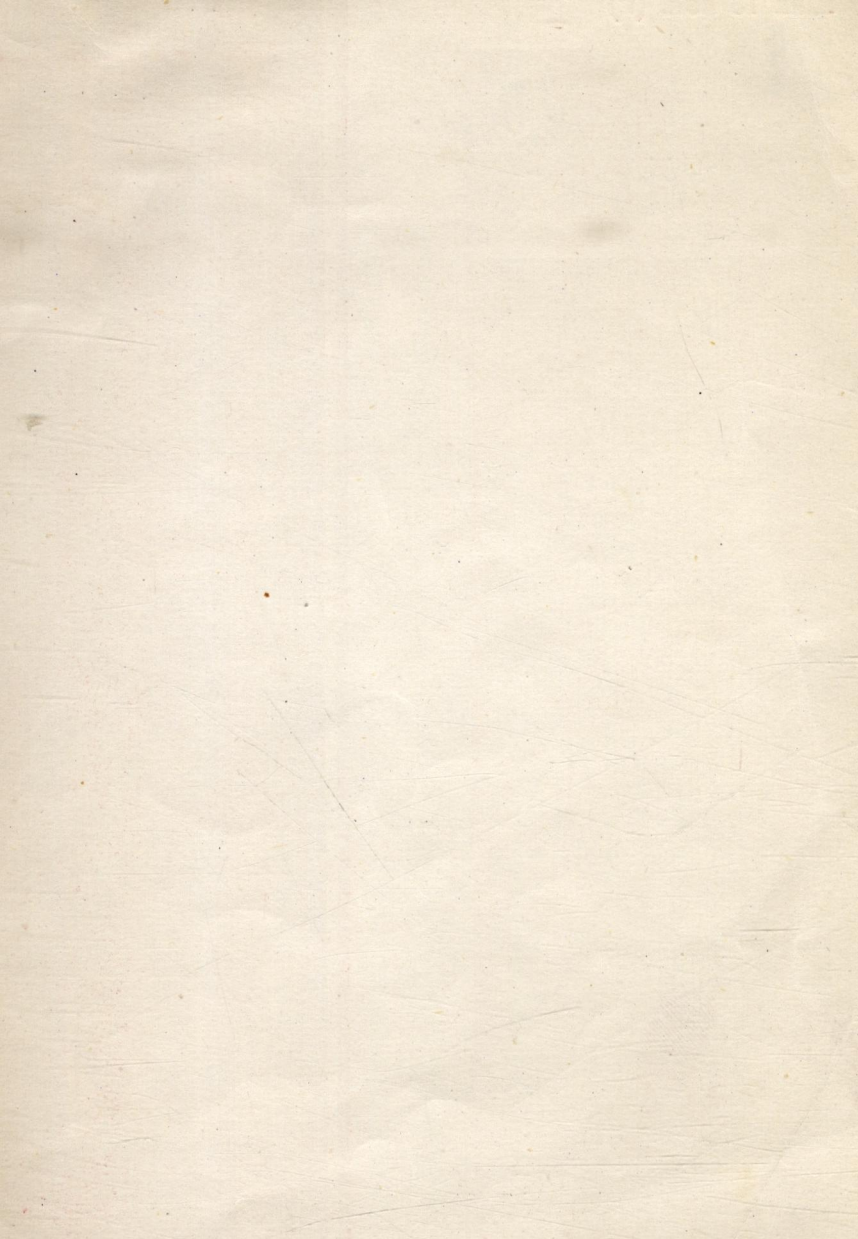
¹⁾ Єфремов „Діло“ ч. 169. 25 липня 1928 року.

ної контр-революції, а історія зробила нашому лицареві українського націоналізму гримасу, і, насміявшись над ним, іде далі. Даремно академик за нас розписується. Неправду він каже. Українські трудящі доросли до Академії Наук. Вони тільки вимагають, вимагатимуть і цього доб'ються, щоб академія ця була складовою частиною робітничо-селянської України, щоб вона була дійсним середовищем розвитку й розквіту науки Радянської України в усіх галузях.

Даремно академик Єфремов ще раз вирішив штурмувати роботу робітничо-селянської України,— на цей раз одверто солідаризуючись з ундофашистівським табором і нападаючи на нас з трибуни — помийниці польського фашизму — „Діла“.

Нічого не вийде. Історія все-таки працює на нас проти контр-революціонера Єфремова. Сумний образ у лицаря українського націоналізму. Сумна і смішна його історична доля. На руїні своїх мрій стоїть він без надій. І смердить від нього брудом фашистівської помийниці.

Ціна 15 коп. (Р)

1,26
(1986)

р
л

5402

8350

ОТЕКА
ЛОВИК
АІНИ

АНДРІЙ ХВИЛЯ

ПІД АКАДЕМІЧНИМ
ЗАБРАЛОМ

ЛБ

67000